

Overzicht van het museum, met links de mammoetschedel. Marc Spolspoel opent de vitrine.
 Overview of the museum, with the mammoth skull on the left. Marc Spolspoel opens the showcase.

MAMMOETEN VOELEN IN HET BOS VAN AA MUSEUM, ZEMST, BELGIË

Een klein lokaal museum kan als geen ander aandacht schenken aan een zeer beperkt onderwerp. Door in de tentoonstelling dat onderwerp uit te diepen en vervolgens brede verbanden aan te brengen, kan er een informatief en breed relevant resultaat ontstaan. Het Bos van Aa Museum in Zemst (België), doet precies dat met de fossiele zoogdieren uit een nabijgelegen voormalige zandwinning. Een reusachtige schedel van een wolharige mammoet is het topstuk en een echte eye-catcher in het museum.

John Jagt houdt zich voornamelijk met Krijtfofossielen van Zuid-Limburg bezig. Daar zitten geen mammoeten tussen. Toch was het een tip van John die ons op 30 januari 2015 naar een fraai museum in het Belgische Zemst leidde. Onderwerp van dit museum: pleistocene zoogdierfossielen gevonden in de zandwinputten 'Bos van Aa' nabij Zemst. Mammoeten, neushoorns, reuzenherten en meer. Door de beheerders van dit museum werden wij gastvrij onthaald.

ZANDWINPUTTEN BOS VAN AA

Vanaf de jaren 80 tot ongeveer midden jaren 90 van de 20ste eeuw heeft er nabij Zemst zandwinning plaats gevonden in een aantal droge zandwinputten. De grootste twee daarvan, zeer dicht bij elkaar gelegen, worden aangeduid als 'Bos van Aa', naar het gelijkna-

mige bos waarin deze putten liggen. Dit gebied ligt in de oostelijke arm van de Vlaamse vallei, een vallei die ontstaan is in het Midden-Pleistoceen en vervolgens opgevuld is geraakt. Het opgevuld raken van de vallei is het nettoresultaat van perioden van sedimentatie (enerzijds door fluviaatiele afzettingen in een eerste fase, en eolische afzettingen in een volgende fase) afgewisseld door perioden van erosie. Het gewonnen zand is van kwartaire, met name laat-pleistocene ouderdom. Er werden tijdens de zandwinning veel fossiele zoogdierresten verzameld door zowel privéverzamelaars als instituten zoals het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN). Een deel daarvan in-situ, een ander deel werd ex-situ gevonden, na het zeven van het zand als onderdeel van het zandwinningproces. De ouderdom van de meeste van de zoogdierresten is Vroeg-Weichselien. Deze behoren dus tot de mammoetfauna (Germonpré, 1985, 1993, 2003; Germonpré et al.,

1993; pers. comm. Anthonie Hellemond, 2015).

Het Bos van Aa Museum

Website: geologie.wix.com/het-bos-van-aa-museum

Adres: Schoolstraat 13/1, 1980 Zemst, België

Openingstijden: op afspraak, via anthoniehellemond@msn.com

Prijs: gratis toegang

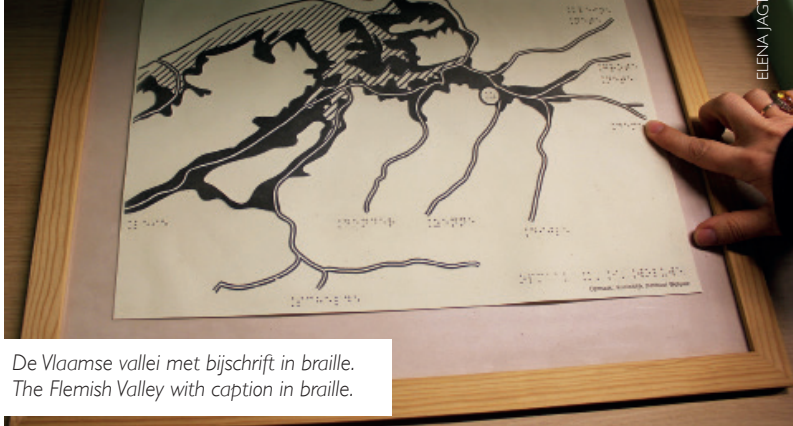
AUTEURS
 BRAM LANGEVELD
 DICK MOL

Langs de achterwand liggen grote skeletresten van de wolharige mammoet. Deze mogen opgepakt worden door blinden en slechtzienden.
 Along the rear wall lie large skeletal elements of woolly mammoth. Blind and visually impaired people may hold these specimens.

Close-up van materiaal in de centrale vitrine, met o.a. resten van de wolharige neushoorn.
 Close-up of the material exhibited in the central showcase, including fossils of woolly rhinoceros.

De Vlaamse vallei met bijschrift in braille.
 The Flemish Valley with caption in braille.

HET MUSEUM

Samen met nog drie andere kleine musea, een bibliotheek, een auditorium en een restaurant is Het Bos van Aa Museum gevestigd in een voormalig schoolgebouw van de gemeente Zemst, onder de lokale heemkundige kring 'De Semse'. Het museum is door Marc Spolspoel, Antonie Hellemond en Aldo Impens gesticht vanuit een bijzonder perspectief: de expositie moet

goed toegankelijk en te begrijpen zijn voor blinden en slechtzienden.

DE COLLECTIE

Het museum beschikt over een fraaie collectie fossielen uit het Bos van Aa. Met name zoogdierresten, maar ook mollusken en vogels zijn aanwezig. Het museum is voor haar collectie afhankelijk van schenkingen door verzamelaars

of aankopen van verzamelaars. Het museum werkt actief aan het vergroten van haar collectie, uitsluitend met authentieke stukken uit de zandwinning Bos van Aa, o.a. door oude privécollecties op te sporen.

DE TENTOONSTELLING

De expositie benut de beperkte ruimte efficiënt: langs alle wanden valt wat te zien, en in het midden staan een aantal grote vitrines. Heel bijzonder is de sterke focus op blinden en slechtzienden: de grote stukken mogen aangeraakt worden en veel bijschriften zijn niet alleen in het Nederlands, maar ook in braille. Daarnaast is er een uitgebreide museumgids in braille beschikbaar en is er apparatuur aanwezig om kleine voorwerpen sterk te vergroten op een groot scherm, eventueel met verschillende kleurenfilters. Aan de hand van foto's en diorama's wordt er niet alleen verteld hoe fossielen ontstaan, maar wordt ook het brongebied van de tentoongestelde vondsten, de zandgroeven Bos van Aa, in beeld gebracht.

De tentoonstelling is voor WPZ-leden bijzonder interessant. Niet alleen omdat er topstukken, zoals een schedel van een gigantische wolharige mammoetstier, getoond worden, maar juist omdat er ook aandacht is voor veel kleinere en minder spectaculaire stukken. Daarbij valt te denken aan diverse hand- en voetworteldelen van bijvoorbeeld de wolharige neushoorn. Dit zijn typische stukken die door veel (beginnende) WPZ-leden gevonden worden op opgespoten stranden, maar niet altijd worden herkend. Een bezoek aan dit museum kan dus zomaar een aantal vraagtekens bij de eigen collectie wegnemen.

CONCLUSIES

De enthousiaste en vakkundige medewerkers van het museum in combinatie met de fraaie tentoonstelling en de sterke focus op slechts een vindplaats maken Het Bos van Aa Museum beslist een bezoek waard. De uitgebreide aandacht voor blinden en slechtzienden maakt dit museum bijzonder. De ligging ten slotte, nabij Brussel, maakt het mogelijk een bezoek te combineren met een bezoek aan het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, waar ook het een en ander op het gebied van pleistocene zoogdieren te zien is. Dit alles maakt Het Bos van Aa Museum geschikt voor een bijzondere WPZ-bijeenkomst.

DANKWOORD

Met veel dank aan Dr. John Jagt (Natuurhistorisch Museum, Maastricht)

De eye-catcher van Het Bos van Aa Museum: een schedel van een gigantische mammoetstier.
The eye-catcher of Het Bos van Aa Museum: a skull of a giant mammoth bull.

Een *eye-catcher* in het museum is een enorm schedelfragment van een wolharige mammoet, *Mammuthus primigenius* (Blumenbach, 1799). Ja, de schedel is weliswaar beschadigd, maar maakt door de wijze waarop het in het museum tentoongesteld is een enorme indruk en daarmee oefent het een aantrekkingskracht uit op de bezoeker. De bewaartoestand, dat wil zeggen de fossilisatie van deze schedel met de bijbehorende molaren, is ongekend goed.

De schedel heeft op basis van zijn proporties toebehoord aan een mammoetstier. De doorsnede van de slagtang die nog deels aanwezig is in de rechter zwaar en krachtig ontwikkelde tandkas, bijna 18 cm in doorsnede, toont dit duidelijk aan. Vrouwelijke individuen ontwikkelen niet van dergelijke omvangrijke slagtangden. Zouden de slagtangden van deze mammoet compleet bewaard zijn geweest, dan moet het een enorm gevaarte met een spiraalvormig gekromd paar tanden zijn geweest. Kenmerkend voor een mammoetstier.

In de bovenkaak zijn nog vier molaren aanwezig, de voorlaatste molaar M2, links en rechts, en de laatste molaar M3, eveneens links en rechts. De M2's zijn volledig in gebruik

geweest en de M3's nog maar gedeeltelijk. Dat betekent dat deze mammoetstier in de kracht van zijn leven moet zijn geweest. In vergelijking met recente olifanten in Afrika zal deze mammoet van het Bos van Aa zo'n 35 tot 36 jaar oud zijn geweest toen deze stierf. En met deze gebits-elementen had deze mammoet nog heel veel jaren zijn voedsel kunnen vermalen, zeker zo'n 20 tot 25 jaren, want wolharige mammoeten konden wel 60 jaar oud worden (Mol & Van Essen, 1992).

Een flink gedeelte van het delicate voorhoofd is weggebroken. Hierdoor kijkt men mooi in het binnenste van de schedel en is de sterke pneumativering, in de vorm van talloze luchtkamers te zien. Het is niet ondenkbaar, dat als men de schedel even schuin houdt of omkeert, er daar nog wel pleistocene omhulseltjes van vliegenpoppen uitkomen (Langeveld, 2015). Deze zijn immers bekend uit de Vlaamse vallei (Gautier, 1995).

En, er zijn nog meer mammoetschedels van het Bos van Aa bekend, maar deze, hier in Het Bos van Aa museum te Zemst, is de grootste die wij van deze vindplaats kennen.

en zijn vrouw Dr. Elena Jagt-Yazykova voor de tip en de vele foto's die zij ons gezonden hebben en waarvan wij dankbaar gebruik maakten. De heren Anthonie Hellemond, Marc Spolspoel en Aldo Impens voor het rondleiden door 'hun' museum, hun enthousiasme en informatie.

LITERATUUR

Gautier, A. (1995) Bovenpleistocene zoogdieren van Oudenaarde Donk (België), fossiele vliegepoppen uit de Vlaamse Valleien elders en nog een en ander over de Vlaamse Vallei. *Cranium* 12-2, 73-81.

Germonpré, M. (1985) Bovenpleistocene zoogdieren uit het Bos van A (Zemst, België). *Cranium* 2-2, 10-11.

Germonpré, M. (1993) Taphonomy of Pleistocene mammal assemblages of the Flemish Valley, Belgium. *Bulletin van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Aardwetenschappen* 63, 271-309.

Germonpré, M. (2003) Mammoth taphonomy of two fluvial sites from the Flemish Valley, Belgium. in: J.W.F. Reumer, J. de Vos, D. Mol (red.) *Advances in Mammoth Research (Proceedings of the Second International Mammoth Conference, Rotterdam, May 16-20 1999)*. *Deinsea* 9, 171-183.

Germonpré, M., F. Bogemans, W. van

Neer, R. Grün (1993) The dating of two Pleistocene mammal assemblages from the Flemish Valley, Belgium. *Contributions to Tertiary and Quaternary Geology* 30, 147-153.

Langeveld, B. (2015) Fossiele omhulsels van poppen van de subarctische aasvlieg *Protophormia terraenovae* Robineau-Desvoidy, 1830 voor het eerst van opgespoten stranden (Eurogeulgebied). *Cranium* 32-1, 34-38.

Mol, D., H. van Essen (1992) *De mammoet. Sporen uit de IJstijd*. Uitgeverij BZZTôH, 's-Gravenhage.